

Research Paper

Comparison of Macro-Level Social, Political, and Economic Indicators with Electoral Participation in Iran's Ethnic Provinces: A Case Study of Sistan and Baluchestan, and Golestan***Yaser Rajabzadeh¹ Mohammad Babaei² Mojtaba Maghsoodi³ **

1. M.A. in Political Science, Kharazmi University, Tehran, Iran

2. Associate Professor, Department of Political Science, Kharazmi University, Tehran, Iran

3. Professor, Department of Political Science, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran

DOI: <https://doi.org/10.22034/ipsa.2026.563>

Receive Date: 17 February 2026

Revise Date: 06 May 2026

Accept Date: 02 June 2026

©2021 by the authors, Licensee IPSA, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Extended Abstract**Introduction**

Political participation is a cornerstone of democratic governance, and electoral turnout is one of its most tangible manifestations. In multi-ethnic societies, however, participation patterns are shaped by complex interplays between socio-economic conditions, political dynamics, and identity-related factors. In Iran, ethnic provinces such as Sistan and Baluchestan and Golestan have historically displayed fluctuating electoral participation rates in presidential elections, reflecting not only national political trends but also regional, economic, and identity-driven concerns. This study investigates the relationship between macro-level social, political, and economic indicators and electoral participation in two of Iran's ethnically diverse provinces. By adopting a comparative perspective, the research aims to explain how structural conditions—ranging from literacy rates and urbanization to unemployment and identity politics—affect political participation. The research problem centers on whether variations in voter turnout across these provinces can be attributed to consistent causal relationships or whether these variations are contingent on shifting socio-political contexts.

Methodology

This research employs a descriptive-analytical method grounded in secondary data. Electoral turnout statistics from presidential elections (1979–2021) were collected from official sources, particularly the Statistical Center of Iran, and compared with macro-level social, political, and economic indicators.

Key indicators include:

- Social indicators: literacy rates, educational attainment, gender distribution, and urbanization trends.
- Economic indicators: unemployment rates, broader macroeconomic fluctuations.
- Political indicators: internal and external political developments affecting national integration and regional participation.

The theoretical framework integrates a three-dimensional approach to political participation, combining psychological, economic, and sociological perspectives. The psychological dimension considers political efficacy and trust; the economic dimension

*** Corresponding Author:****Mohammad Babaei, Ph.D.****E-mail:** Mohammadbabaei@Khu.ac.ir

emphasizes unemployment, inflation, and economic performance; and the sociological dimension examines identity, social capital, and urbanization. Data analysis relied on comparative evaluation, identifying correlations, divergences, and simultaneity between participation levels and indicator fluctuations.

Results and Discussion

The findings reveal several nuanced relationships:

1. **Education and Literacy:** Literacy rates in both provinces increased significantly after the 1979 Revolution, with Sistan and Baluchestan reaching around 60% and Golestan 75%. However, statistical analysis indicates that literacy growth alone does not consistently explain variations in turnout. For instance, periods of declining participation were observed despite rising literacy levels, suggesting that education exerts an indirect influence on political participation.
2. **Gender:** Gender differences in electoral participation were minimal. In both provinces, participation rates between men and women did not display significant disparities. The effect of gender as an independent explanatory variable is therefore classified as indirect or negligible.
3. **Urbanization:** Urbanization emerged as a significant factor. As urbanization rates rose in both provinces, turnout levels generally followed an upward trajectory. This suggests a direct relationship between urbanization and political participation, consistent with theories that associate urban environments with greater political mobilization and access to information.
4. **Economic Conditions (Unemployment):** Unemployment displayed a complex relationship with turnout. In some electoral periods, higher unemployment correlated with increased participation, reflecting citizens' motivation to seek change. In other periods, however, high unemployment coincided with lower turnout, indicating disillusionment. The findings suggest that unemployment exerts a direct but inconsistent effect on participation. Overall, economic grievances play a decisive role in shaping electoral behavior, even if the causal pathways are not uniform.
5. **Identity and Political Contexts:** Identity-driven factors, including ethnic grievances and perceptions of political marginalization, were found to shape participation indirectly. External interventions, such as cross-border influences from neighboring states, also complicated participation dynamics. Nonetheless, economic and identity factors jointly exerted stronger influence than purely political variables.

Table (1). Analysis of Key Factors Affecting Electoral Participation

Factor	Effect
Education and Literacy	Indirect
Gender	Indirect / in some cases no effect
Urbanization	Direct
Economic Conditions	Direct

Discussion

The comparative analysis underscores that while structural modernization processes—particularly urbanization—strongly enhance turnout, socio-economic discontent often serves as the most immediate driver of participation. The prioritization of economic demands over political or identity-based grievances illustrates a gradual shift in the hierarchy of factors motivating participation. Citizens of ethnic provinces appear

increasingly to frame their engagement less in terms of political ideology or identity struggles, and more in relation to material well-being and socio-economic security.

Conclusion

This study concludes that electoral participation in Iran's ethnic provinces is shaped primarily by economic and identity-related factors, with political grievances playing a secondary role. The analysis of long-term electoral data suggests the following order of influence:

- Economic demands (e.g., unemployment, economic performance) exert the strongest impact.
- Identity-based factors (ethnic belonging, cultural grievances) hold secondary but still significant influence.
- Political factors rank third, despite common assumptions about their primacy.

The results also highlight a shift in participation patterns: whereas earlier political mobilization in ethnic provinces emphasized identity and political rights, contemporary participation increasingly revolves around economic concerns. These findings challenge conventional assumptions and calls for policy approaches that prioritize economic development alongside recognition of ethnic identities. Strengthening local governance, addressing unemployment, and ensuring equitable access to resources may thus contribute to higher and more stable levels of participation in ethnic provinces.

Keywords: Presidential Elections; Political Participation; Ethnicity; Sistan and Baluchestan; Golestan.

References

- Abrahamian, Ervand. (1989). *Radical Islam: The Iranian Mojahedin (Society and Culture in the Modern Middle East)*. London: I. B. Tauris.
- Ahmadi, Hamid. (1999). *Ethnicity and Ethnocentrism in Iran: From Myth to Reality*. Tehran: Ney. (In Persian)
- Ahmadi, Hamid. (2004). *Iran: Identity, Nationality, Ethnicity*. Tehran: Institute for Research and Development of the Humanities. (In Persian)
- Ahmadi, Hamid. (2024). *Political Tendencies in the Middle East and Iran's National Security*. Tehran: Ney Publishing. (In Persian)
- Azin, Sedigheh., & Simbar, Reza. (2019). Security challenges in Sistan and Baluchestan following the presence of the Taliban and ISIS in Afghanistan. *Southwest Asia Studies Quarterly*, 8, 91–130. (In Persian)
- Bashirieh, Hossein. (2005). *Obstacles to Political Development in Iran*. Tehran: Gam-e Now. (In Persian)
- Chaliand, Gérard. (1993). *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*. (M. Pallis, Trans.). New York: Olive Branch Press.
- Dalton, Russell J. (2013). *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies* (6th ed.). Washington, DC: CQ Press.
- De Jong, T. M., & Van der Voordt, D. J. M. (2002). *Ways to Study and Research*

Urban, Architectural and Technical Design. Delft: DUP Science.

Elkins, David J., & Soltau, Jennifer K. (2011). Inequality and political participation. *Journal of Political Studies*, 17(2), 80–92.

Hague, Rod., Harrop, Martin., & McCormick, John. (2019). *Comparative Government and Politics: An Introduction*. London: Macmillan Press.

Lambert, Valerie A., & Lambert, Clinton E. (2012). Qualitative descriptive research: An acceptable design. *Pacific Rim International Journal of Nursing Research*, 16(4), 255–256.

Lipset, Seymour Martin. (1960). *Political Man: The Social Bases of Politics*. New York: Doubleday.

Maghsoodi, Mojtaba. (2001). *Ethnic Transformations in Iran: Causes and Contexts*. Tehran: National Studies Institute. (In Persian)

Putnam, Robert D. (2024). *Bowling Alone*. (Qorban Abbasi, Trans.). Tehran: Sham-e Avid. (In Persian)

Saleh, Alam. (2013). *Ethnic Identity and the State in Iran*. New York: Palgrave Macmillan.

Tajfel, Henri., & Turner, John C. (1986). *The social identity theory of intergroup behavior*. In Stephen Worchel & William G. Austin (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations* (pp. 7–24).

همسنجی شاخص‌های کلان اجتماعی، سیاسی و اقتصادی با میزان مشارکت استان‌های قومی‌نشین در انتخابات ریاست‌جمهوری ایران (مطالعه موردی استان‌های سیستان و بلوچستان و گلستان)

* یاسر رجب‌زاده^۱ محمد بابایی^۲ مجتبی مقصودی^۳

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۲. دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۳. استاد گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

لینک گزارش نتیجه مشابهت‌یابی: <https://www.samimnoor.ir/view/fa/SimilarityResult7?ItemID=1185714174/4%>

 20.1001.1.1735790.1404.21.1.6.0

چکیده

هدف پژوهش حاضر، شناخت شاخص‌های کلان مؤثر بر میزان مشارکت سیاسی مردم استان‌های قومی‌نشین در انتخابات ریاست‌جمهوری ایران از زمان پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون است. شناخت میزان تأثیر عوامل سیاسی، اقتصادی، و اجتماعی، امکان درک واقع‌بینانه‌تر نوسانات احتمالی میزان مشارکت در این استان‌ها را فراهم می‌کند. با توجه به ماهیت موضوع، این پژوهش، میزان مشارکت و تأثیر عوامل داخلی و خارجی مؤثر بر آن را در دو استان سیستان و بلوچستان و گلستان با رویکرد توصیفی-تحلیلی بررسی کرده است. داده‌های پژوهش نیز به شیوه اسنادی، گردآوری و به شیوه توصیفی-تحلیلی، تجزیه و تحلیل و مقایسه شده‌اند. یافته‌های پژوهش درباره شاخص‌های سیاسی نشان داد که تحولات سیاسی می‌تواند بر نوسانات میزان مشارکت مؤثر باشد؛ اما نرخ رشد سواد عمومی، به‌تنهایی تبیین‌کننده میزان افزایش یا کاهش مشارکت در دو استان نیست. در مورد شاخص‌های اجتماعی، رابطه جنسیت با میزان مشارکت در انتخابات دو استان معنادار نیست، اما رابطه میزان رشد شهرنشینی با میزان مشارکت در دو استان یادشده معنادار است. در مورد متغیرهای اقتصادی، اگرچه در دوره‌هایی شاهد ارتباط مستقیم نرخ بیکاری با نرخ مشارکت هستیم، اما این الگو لزوماً و همواره تکرارپذیر نیست؛ براساس یافته‌ها، متغیر بیکاری و نرخ آن تأثیر غیرمستقیمی بر میزان مشارکت در انتخابات ریاست‌جمهوری داشته است. در مجموع، یافته‌های پژوهش نشان داد که متغیرهای اقتصادی و هویتی بیش از عوامل دیگر در میزان مشارکت مردم دو استان قومی‌نشین در انتخابات ریاست‌جمهوری نقش داشته‌اند.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۲۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۲/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۱۲

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی:

انتخابات

ریاست‌جمهوری،

مشارکت سیاسی،

قومیت،

سیستان و بلوچستان،

گلستان

* نویسنده مسئول:

محمد بابایی

پست الکترونیک: Mohammadbabaei@Khu.ac.ir

مقدمه

در دوران مدرن، انتخابات، ابزاری برای تعیین نوع حکومت و میزان کارآمدی به‌شمار می‌آید و یکی از مسائل و چالش‌های پیش‌روی کشورهای مبتنی بر نظام مردم‌سالار، حضور مردم در انتخابات است؛ از این‌رو، برآیند نتایج آراء، همواره دغدغه سیاستمداران بوده و چنانچه میزان مشارکت، روند نزولی محسوس را نشان دهد، سعی بر ریشه‌یابی و رفع آن خواهند کرد. مشارکت مردم، همواره از الگوی خاصی پیروی نمی‌کند و علل مختلفی در کاهش یا افزایش آن تأثیر داشته است و در این‌بین، در کشورهایی که از نظر فرهنگی انشقاق چندانی در آن‌ها نیست، یافتن الگویی از عوامل مؤثر تاحدی امکان‌پذیر است؛ اما در کشورهای چندقومیتی فرهنگی، شناسایی این علت‌ها اندکی پیچیده است.

سرزمین ایران با پیشینه چند هزارساله، اقوام چندگانه‌ای را در خود جای داده است. اقوام ایرانی در کنار همنوایی و همگرایی ملی، تحولات گوناگونی را از سر گذرانده‌اند. از انقلاب مشروطه تا به قدرت رسیدن رضاشاه، نزدیک دو دهه، ایران شاهد بیشترین تحرکات قومی-منطقه‌ای بوده است که بیشتر این جریان‌ها در استان‌های حاشیه‌ای کشور رخ داده‌اند (مقصودی، ۱۳۸۰، ۲۴۳). رضاخان در طول دوازده سال حکومت (۱۳۱۲-۱۳۰۰)، بسیاری از عشایر و ایلات را زیر فشار همه‌جانبه قرار داد و این جماعت‌ها را سرکوب کرد (صالحی امیری، ۱۳۸۸، ۳۶۴). سیاست کنترل اقوام در دوران پهلوی دوم نیز ادامه یافت؛ اما پیروزی انقلاب اسلامی، فرصت تاریخی مناسبی را برای برخی گروه‌های قومی فراهم کرد؛ برای نمونه، گروه‌های کرد، در پناه فضای جدید، خواسته‌هایشان را علنی کردند، که با تعلل دولت موقت، به سرعت فضای منطقه کردستان رو به افراط رفت و موجب تنش‌هایی در عرصه سیاسی (مانند تحریم همه‌پرسی سال ۱۳۵۸ (چلیاند^۱، ۱۹۹۳، ۲۱۱) و نیز برخی تنش‌های نظامی در منطقه شد. کمتر از یک ماه پس از پیروزی انقلاب، ناآرامی‌هایی در منطقه ترکمن صحرا رخ داد که به گفته برخی منابع، یکی از عوامل اصلی بروز درگیری‌ها، اختلاف نظر در تغییر نام «بندر شاه» به «بندر ترکمن» یا «بندر اسلام» بوده است (روزنامه کیهان، ۲۰ اسفند ۱۳۵۷). اما بسیاری از رؤسای طوایف سیستان و بلوچستان از کشور گریختند و برای مبارزه با رژیم جدید گروه‌های متعددی را تشکیل دادند (احمدی، ۱۳۹۹، ۲۶۰)؛ به هر حال از زمان انقلاب اسلامی هرازگاهی

1. Chaliand

رویدادهای مرتبط با اقوام، به‌ویژه در استان‌های قومی کشور، به بهانه‌های گوناگون، ادامه داشته است. یکی از این بسترها، بزنگاه‌های انتخاباتی است که نامزدهای انتخاباتی به بهانه طرح مطالبات مردم و نیز نمایندگی آن‌ها در مناطق مختلف، به طرح مطالبات استان‌های قومی نشین و به‌ویژه خواسته‌های اقوام، اقدام می‌کنند. در این بین، نگاهی به نرخ مشارکت ساکنان شهرهای قومی نشین کشور نشان می‌دهد که میزان و نحوه مشارکت آن‌ها در انتخابات عمومی، به‌ویژه انتخابات ریاست جمهوری، از الگوی یکسانی پیروی نکرده و عوامل پرشماری بر میزان و نحوه آن تأثیر گذاشته است. شناخت این عوامل درک بهتر و عمیق‌تری از علل و بسترهای زمینه‌ساز افزایش یا کاهش مشارکت ساکنان این‌گونه استان‌ها و شهرها به‌دست می‌دهد.

از جمله استان‌های مهم قومی نشین^(۱) کشور که براساس اعلام منابع معتبر، از زمان انقلاب تاکنون نرخ مشارکت ساکنانشان در انتخابات عمومی، نشان‌دهنده نوسانات چشمگیری بوده است، سیستان و بلوچستان و گلستان است. به نظر می‌رسد، در سال‌های پس از انقلاب، عواملی پرشماری در میزان و نحوه مشارکت انتخاباتی ساکنان این دو استان نقش داشته‌اند که مناسب است بررسی شوند. افزون بر تأثیرگذاری عوامل داخلی، پس از پیروزی انقلاب اسلامی و متأثر از تیرگی مناسبات با برخی کشورهای منطقه و حضور گسترده نیروهای فرامنطقه‌ای از یک سو و غفلت دولت‌ها (در ایران) از مطالبات ساکنان این استان‌ها از سوی دیگر، فرایند مشارکت در استان‌های قومی به امر پیچیده‌ای تبدیل شد که حمایت رادیو عشق آباد ترکمنستان شوری و تحریک مردم استان گلستان (مقصودی، ۱۳۸۰، ۳۲۷)، ظهور بنیادگرایی افراطی سنی-وهابی در پاکستان و افغانستان (احمدی، ۱۴۰۳، ۳۴۷)، و حضور پایگاه نظامی آمریکا در آن سوی مرز با هدف تحریک قومیت‌ها (آذین، ۱۳۹۸، ۱۰۲) نمونه‌هایی از نقش عوامل برون مرزی است. هم‌زمان، استقرار گروه‌های قومی در مناطق مرزی و همسایگی با گروه‌های قومی مشابه در آن سوی مرزها، درک درست علل مؤثر بر میزان مشارکت انتخاباتی این مناطق را حائز اهمیت کرده است. با توجه به آنچه درباره نوسانات تحولات جامعه و تأثیر آن بر مطالبات قومی گفته شد، مطالعه حاضر درصدد است به این پرسش پاسخ دهد که «چه ارتباطی بین تحولات در شاخص‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، و اقتصادی با میزان مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری در دو استان گلستان و سیستان و بلوچستان وجود دارد؟»

۱. پیشینه پژوهش

در بین پژوهش‌های داخلی و آثار کلی انجام‌شده درباره اقوام، حمید احمدی در کتاب «قومیت و قوم‌گرایی در ایران» به سه متغیر دولت، نخبگان سیاسی، و نیروهای بین‌المللی، به‌عنوان عوامل مؤثر بر شکل‌گیری گرایش‌های قومی و محلی (احمدی، ۱۳۷۸)، کریم مهری (۱۳۹۵) در مقاله «نقش اقوام در همبستگی ملی»، به بررسی عوامل مؤثر بر بسیج سیاسی اقوام، و کتاب «مدیریت منازعات قومی در ایران» سیدرضا صالحی امیری (۱۳۸۸)، نیز به تبیین الگوی مدیریت مطلوب تنوع قومی ایران (صالحی امیری، ۱۳۸۸) پرداخته‌اند. همچنین، مقاله «قومیت‌ها و هویت فرهنگی ایران» مجتبی مقصودی (۱۳۸۰)، نقش اقوام و تأثیر آن بر پویایی جامعه را بررسی کرده و مقاله «الگوی سیاست قومی در ایران» ابراهیم حاجیانی (۱۳۸۰)، نیز در پی طراحی الگوی مناسبی برای حفظ و دستیابی به منافع ملی از منظر سیاست قومی بوده است.

در بین مطالعات مربوط به چالش‌های اقوام در منابع فارسی، مقاله «بررسی عوامل سیاسی-اقتصادی مؤثر بر چالش‌های قومیتی (قوم‌کرد ایران)» نوشته حسین ترکی (۱۳۹۹)، عوامل داخلی (سیاسی-اقتصادی) مؤثر بر چالش‌های قوم‌کرد را واکاوی کرده است؛ مقاله «رابطه مناسبات قومی و امنیت در استان سیستان و بلوچستان» نوشته هادی طلوعی (۱۳۹۵)، نیز درصدد شناخت رابطه بین دو مفهوم قومیت و امنیت بوده است (طلوعی، ۱۳۹۵)؛ مقاله سعید بابایی و مسعود سلطانی (۱۳۹۵) با عنوان «واکاوی چالش‌های محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران و تأثیر آن بر امنیت محیطی کشور؛ با تأکید بر روحیه تجزیه‌طلبی قومیت‌ها در جدار مرزها»، به دنبال شناسایی چالش‌های محیط امنیتی ایران است (بابایی و همکاران، ۱۳۹۵)؛ و مقاله «تحلیلی بر تأثیر همگرایی ملی اقوام ایرانی بر امنیت عمومی جمهوری اسلامی ایران»، نوشته امیرحسین یآوری بافقی و همکاران (۱۳۹۲) نیز به بررسی عوامل تضعیف یا تقویت‌کننده وحدت ملی بین اقوام گوناگون پرداخته است.

در میان آثار مربوط به سیاست‌های اتخاذشده در مورد اقوام، مقاله «الزامات سیاست‌گذاری فرهنگی اقوام؛ راهبردهای برگرفته از اسناد بالادستی و دیدگاه‌های ذی‌نفعان» کسری صادقی‌زاده (۱۳۹۷)، پایان‌نامه «سیاست‌های قومی دولت یازدهم و تأثیر آن بر امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران» محمود رستمی (۱۳۹۵)، مقاله «لایه‌های هویت ملی ایرانی در برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران» علی کریمی مله و میثم بلباسی (۱۳۹۵)، مقاله «سیاست‌گذاری قومی در جمهوری اسلامی ایران؛ چگونگی، فرایند، و عوامل

مؤثر بر تدوین» جعفر حق پناه (۱۳۹۴)، مقاله «بررسی سیاست‌های قومی جمهوری اسلامی ایران در قبال کردها در دولت اصلاحات ۲۰۰۶-۱۹۹۸» مجتبی مقصودی و انوشه دربندی (۱۳۹۱)، و مقاله «قومیت در نگرش خبرگان قانون اساسی» نوشته محسن خلیلی (۱۳۸۷)، در مجموع، به موضوع سیاست‌گذاری‌های دولت و چالش‌های آن در این حوزه و نیز جایگاه هویت قومی در این نوع پرداخته‌اند.

در بین آثار مربوط به مشارکت سیاسی اقوام و مؤلفه‌های مؤثر بر آن نیز، پایان‌نامه علی اکبر قجری (۱۳۹۰) با عنوان «چگونگی پاسخ‌گویی به مطالبات قوم ترکمن در چارچوب وحدت ملی»، پایان‌نامه محمدرضا کریمی‌راد (۱۳۸۹) با عنوان «بررسی مشارکت سیاسی در آذربایجان غربی با تأکید بر قوم کرد (۱۳۸۶-۱۳۸۰)»، مقاله «مشارکت انتخاباتی اقوام در ایران؛ بررسی موردی انتخابات ریاست‌جمهوری» مجتبی مقصودی (۱۳۸۵)، و پایان‌نامه «رفتار سیاسی قوم ترکمن» حسن پیردشتی (۱۳۸۰)، از نمونه‌هایی هستند که برای مطالعه حاضر نیز سودمندند.

اما در بین پژوهش‌های خارجی، آثار کلی مربوط به اقوام، معطوف به تحلیل روابط قدرت حاکم و دوگانگی ساختار هویت ایرانی بین اسلام‌گرایی و ملی‌گرایی (صالح، ۲۰۱۳) بوده است و نویسندگانی مانند ژیل ریوکس در مقاله «کاربردهای استراتژیکی و تاکتیکی رویکردهای قومیتی به مسئله آذربایجان ایران (۲۰۱۲)»، علم صالح در کتاب «هویت قومی و دولت در ایران» (۲۰۱۳)، رولی لال و جفری مارتینی در پژوهشی با عنوان «آسیب‌پذیری‌های سیاسی، جمعیتی، و اقتصادی ایران»، کیت کرین (۲۰۰۸) و اکبر آقاجانیان در مقاله «نابرابری قومی در ایران» (۱۹۸۲) به آن پرداخته‌اند.

آثار مربوط به مشارکت سیاسی اقوام، بر نقش قومیت، قبیله‌گرایی، و نظام انتخاباتی حاکم متمرکز بوده‌اند که ازجمله آن‌ها می‌توان به پژوهش‌هایی مانند مقاله «گروه‌های قومی، آراء اقلیت‌ها: قومیت، منطقه‌گرایی، و انتخابات در ایران» کریستین الینگ (۲۰۱۵)، مجموعه‌مقالات «انتخابات و دموکراتیک‌سازی در خاورمیانه» نوشته محمود حمد و خلیل العنانی (۲۰۱۴)، و مقاله «سیاست مشارکت‌های قومی در دوران ریاست‌جمهوری خاتمی در ایران» (۱۳۸۳-۱۳۷۶) نوشته مجید خورشیدی و همکاران (۲۰۱۱) اشاره کرد.

با بررسی پژوهش‌های یادشده می‌توان دریافت که موضوع مطالعه حاضر در کنار برخی شباهت‌های موضوعی دارای تفاوت‌هایی است که آن را از پژوهش‌های پیشین متمایز می‌کند.

تمرکز پژوهش‌های یادشده بر مقطع خاصی از تاریخ، عدم بررسی هم‌زمان عوامل داخلی و خارجی مؤثر بر مشارکت سیاسی، تمرکز بر یک قوم خاص، یا بهره‌گیری از دیدگاه‌های انقلابی برای برون‌رفت اقوام از حاشیه، از جمله خلأهایی بوده‌اند که پژوهش حاضر در پی جبران آن‌ها است. این پژوهش با نگاهی جدید به بررسی مشارکت اقوام در کلیت دوره‌های انتخابات ریاست‌جمهوری پس از انقلاب اسلامی و ارائه تحلیلی فرایندی و همه‌جانبه از علل مؤثر بر مشارکت انتخاباتی، و درعین حال، بررسی تطبیقی دو استان قومی‌نشین می‌پردازد.

۲. چارچوب نظری پژوهش

در ادامه مفاهیم و چارچوب نظری‌ای را که در تجزیه و تحلیل مقاله به کار رفته‌اند، مرور می‌کنیم.

۱-۲. مشارکت سیاسی

پژوهشگران علوم سیاسی، تعریف‌های متفاوتی برای این مفهوم ارائه داده‌اند؛ برای نمونه، هیگو^۱ و همکارانش، مشارکت سیاسی را تأثیرگذاری شهروندان بر حاکمان می‌دانند (هیگو، هاروپ، و مک‌کورمیک، ۲۰۱۹، ۲۱۷)، مایکل راش^۲، مشارکت سیاسی را به معنای فعالیت در نظام سیاسی به شکل‌های مختلفی از عدم دخالت تا کسب مقام رسمی (راش، ۱۳۷۷، ۱۲۳)، برادول^۳، فعالیت‌های دارای انگیزه سیاسی مانند فعالیت‌های قانونی، تصدی مقام دولتی، و حتی فعالیت‌های غیرقانونی (پرچمی، ۱۳۸۶، ۳)، بشیریه، رقابت در قالب یک رفتار مسالمت‌آمیز برای کسب قدرت (بشیریه، ۱۳، ۱۳۸۴)، هانتینگتون^۴، فعالیت خصوصی شهروندان برای تأثیرگذاری بر تصمیم‌های دولت (هانتینگتون و واینر، ۱۳۷۹، ۱۸۷) و میلبراث^۵ تأثیرگذاری بر تصمیمات حکومت تعریف کرده‌اند (ساموئل، ۱۹۸۱، ۱۹۹). در مقاله حاضر نیز تعریف میلبراث را، با توجه به همه‌جانبه بودن آن، در نظر می‌گیریم؛ براین مبنا، ویژگی‌های مشارکت سیاسی عبارت‌اند از: نخست، مشارکت سیاسی یک عمل (رفتار) است و شامل انگیزه‌های درونی افراد نمی‌شود؛ دوم اینکه مشارکت، عملی

1. Hague
2. Rush
3. Broadwell
4. Huntington
5. Milbrath

داوطلبانه است و از همین رو، در مورد فعالیت‌های داوطلبانه و ارادی شهروندان به کار می‌رود؛ سوم اینکه، مشارکت با انتخاب، آزادی، و سهمیم شدن در قدرت همراه است (هدایتی‌زاده، ۴۵، ۱۳۷۸).

۲-۲. رویکرد سه‌وجهی مشارکت سیاسی

با توجه به چندوجهی بودن امر مشارکت سیاسی، الگوی نظری پژوهش نیز تلفیقی از سه رویکرد روان‌شناختی، اقتصادی، و جامعه‌شناختی است.

از جمله مهم‌ترین شاخص‌های روان‌شناختی می‌توان به احساس اثربخشی سیاسی، هویت سیاسی و اجتماعی، اعتماد اجتماعی و نهادی، و انگیزش درونی به دموکراسی اشاره کرد. احساس اثربخشی سیاسی، یعنی باور فرد به اینکه رأی او می‌تواند تأثیرگذار باشد (وربا، شلزمان و برادی^۱، ۱۹۹۵، ۳۰۵). هویت سیاسی نیز به عنوان بخشی از خودانگاره اجتماعی افراد، عاملی برای تحریک رفتار رأی دادن است؛ افرادی که خود را بخشی از یک گروه سیاسی می‌دانند، بیشتر در انتخابات مشارکت می‌کنند (تاجفل و تانر^۲، ۱۹۸۶، ۱۹). اعتماد به نهادهای سیاسی، به‌ویژه در جوامعی که دچار بحران مشروعیت هستند، از اهمیت زیادی برخوردار است و کاهش آن می‌تواند موجب کناره‌گیری مردم از فرایند رأی‌گیری شود (نیومن، ۱۳۹۶، ۱۲۲)؛ همچنین، انگیزش‌های درونی‌ای مانند تعهد به ارزش‌های دموکراتیک یا احساس وظیفه مدنی، از عوامل تقویت‌کننده مشارکت به‌شمار می‌آیند (دالتون^۳، ۲۰۱۳، ۹۸). این عوامل روان‌شناختی در تعامل با زمینه‌های سیاسی، بر میزان مشارکت تأثیر می‌گذارند.

براساس رویکرد اقتصادی، شاخص‌هایی مانند نرخ بیکاری، نرخ تورم، رشد اقتصادی، و نابرابری درآمدی، نقش بسزایی در مشارکت سیاسی دارند. بیکاری و تورم اغلب، موجب نارضایتی عمومی شده و انگیزه شرکت در انتخابات به‌منظور تغییر وضعیت را افزایش می‌دهد (پاتنام، ۱۴۰۳، ۱۴۰). درمقابل، رشد اقتصادی پایدار و بهبود شرایط معیشتی می‌تواند به رضایت از دولت منجر شده و مشارکت را کاهش یا تغییر الگو دهد (وربا و همکاران، ۱۹۹۵، ۳۱۰). افزون‌بر این، نابرابری درآمدی بالا ممکن است باعث احساس بی‌قدرتی سیاسی و در نتیجه، کاهش مشارکت اقشار فرودست شود (الکینز و سالتو^۴، ۲۰۱۱، ۸۷). کاهش

1. Verba, Schlozman, and Brady
2. Tajfel & Turner
3. Dalton
4. Elkins and Soltau

شاخص‌های اقتصادی‌ای مانند قدرت خرید و درآمد واقعی نیز منجر به افزایش تقاضای مشارکت اعتراضی در انتخابات می‌شود (آسایش، ۱۳۹۷، ۱۱۲).

مهم‌ترین شاخص‌های جامعه‌شناختی مؤثر بر مشارکت مردم در انتخابات عبارت‌اند از: خصلت‌های اجتماعی، سطح تحصیلات، وابستگی‌های هویتی و قومی، اعتماد اجتماعی، و سرمایه اجتماعی. یافته‌های پژوهش لازارسفلد^۱ و همکارانش در سال ۱۹۴۳ نشان داد که خصلت‌های اجتماعی، تعیین‌کننده گرایش‌ها و ترجیحات سیاسی افراد است (لازارسفلد و دیگران، ۱۳۸۲، ۱۴). سطح بالاتر تحصیلات با افزایش آگاهی سیاسی و توانایی درک پیامدهای رأی‌دهی، موجب مشارکت بیشتر در فرایندهای انتخاباتی می‌شود (لیپست^۲، ۱۹۶۰، ۷۸). همچنین، پیوندهای اجتماعی قوی، مانند تعلق به گروه‌های صنفی، فرهنگی، یا مذهبی، نقش مهمی در بسیج سیاسی شهروندان دارند (رجب‌زاده، ۱۳۹۴، ۵۸). سرمایه اجتماعی (شامل شبکه‌های اجتماعی، هنجارهای مشارکتی، و کنش جمعی) نیز نقش مؤثری در تقویت مشارکت انتخاباتی دارد (وربا، شلزمان، و برادی، ۱۹۹۵، ۳۳۵).

سه رویکرد یادشده و شاخص‌های برگرفته از آن، چارچوب نظری سنجش نوع و میزان مشارکت اقوام را در دو استان مورد مطالعه شکل می‌دهد.

۳. مروری بر فرایند مشارکت سیاسی اقوام در ایران معاصر

پس از انقلاب مشروطه، مجلس مؤسسان، قانون انتخابات مجلس را تصویب کرد که تجربه مشارکت در انتخابات به حضور نخبگان، رؤسای قبایل، و ایلات محدود ماند. تداوم این تجربه در قالب شورش و جدایی، بین سال‌های وقوع انقلاب مشروطه تا سلطنت رضاشاه رخ داد^(۲) (امیراحمدی، ۱۳۷۷، ۲۱۹). رضاشاه پس از رسیدن به سلطنت، طی دو دهه، بسیاری از روزنامه‌ها را تعطیل و احزاب سیاسی را به حاشیه راند (آبراهامیان، ۱۳۹۲، ۱۸۳) و در نتیجه، سازوکارهای مشارکت سیاسی بی‌اثر ماند؛ به گونه‌ای که این مقطع، به تعبیر جان فوران، «دوره فشردگی نیروهای اجتماعی» نامیده می‌شود^(۳) (فوران، ۱۳۹۷، ۳۲۷).

حکومت خودکامه رضاشاه در شهریور ۱۳۲۰ به پایان خود رسید و قدرت سیاسی که تا آن زمان از سوی دربار غصب شده بود از حالت تمرکز بیرون آمده و بین نهادهای مختلف

1. Lazarsfeld

2. Lipset

پخش شد (عظیمی، ۱۳۹۱، ۱۵). تا پیش از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، قدرت بین دربار، مجلس، کابینه، سفارتخانه‌های خارجی، و مردم در نوسان بود (آبراهامیان، ۱۳۹۲، ۲۰۸). پس از کودتا، شاه، شرایط غیردموکراتیک و غیرقانونی‌ای را بر جامعه تحمیل کرد (ازغندی، ۱۳۹۷، ۱۰۶). در این دوره و در سال‌ها ۱۳۲۵-۱۳۲۴، نهضت خودمختاری طلبی در کردستان و تشکیل حزب دموکرات آذربایجان (عظیمی، ۱۳۹۱، ۲۲۹) مهم‌ترین تجربه‌های قومی خشونت‌آمیز علیه دولت مرکزی بودند.

با پیروزی انقلاب اسلامی در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ و با تعیین حقوق ملت در قانون اساسی، نخستین بار پس از مشروطه، زمینه مشارکت کمی و کیفی برای شهروندان فراهم شده است. از بهمن ۱۳۵۷ زنجیره به هم پیوسته تقاضاهای قومی و در پی آن خشونت‌های قومی محلی آغاز شد. کردها در شمال غرب ایران دست به مخالفت زدند، سپس، در اسفند ۱۳۵۷ و فروردین ۱۳۵۸، آشوب و درگیری، صفحات شمالی کشور را دربر گرفت. در ماه‌های بعد، تظاهرات اعراب در شهرهای اهواز، خرمشهر، و آبادان و سپس، موج بمب‌گذاری و خرابکاری در صفحات جنوبی در بین خطوط لوله نفت و گاز، ایستگاه‌های راه‌آهن، دکل‌های مخابراتی و خطوط مواصلاتی، استان خوزستان را دچار تنش کرد. آذربایجان و به‌ویژه تبریز از نیمه دوم فصل پاییز سال ۱۳۵۸ آبستن رویدادهای غیر مترقبه‌ای گردید که به سرعت مهار شد. حاشیه مرزهای جنوب شرقی کشور، یعنی منطقه بلوچستان نیز، از درگیری‌های قومی منطقه‌ای مصون نماند (مقصودی، ۱۳۸۰، ۲۹۴).

با پایان جنگ و آغاز ترمیم ویرانی‌ها، زمینه مشارکت سیاسی برای شهروندان و اقوام تاحدودی فراهم شد و در سال ۱۳۷۶ و با روی کار آمدن دولت خاتمی، نخستین دوره انتخابات شوراهای شهر و روستا در بهمن ۱۳۷۷ برگزار گردید. اصلاح طلبان، شوراهای محلی را گامی در راستای تمرکززدایی تلقی می‌کردند (کدی، ۱۳۹۰، ۷۳). با پیروزی احمدی‌نژاد در سال ۱۳۸۴، گفتمان فکری دولت بر تلاش برای تحکیم مناسبات با قشرهای محروم جامعه (اثنی عشری، ۱۳۸۹، ۷۱) و در این راستا، رفع تمرکز از تهران و شهرهای بزرگ در دستورکار قرار گرفت (محمدزاده و دیگران، ۱۳۸۸، ۱۳). با پیروزی حسن روحانی در سال ۱۳۹۲ اقداماتی مانند تدوین حقوق شهروندی، تلاش برای افزایش اختیارات مدیران محلی، و صدور مجوز آموزش زبان بومی و محلی در برخی مناطق قومی انجام شد. شهید ابراهیم رئیسی، پیروز انتخابات در سال ۱۴۰۰، در بیانیه اعلام حضور در انتخابات عنوان کرد: «باید راه‌ها و بسترها برای نقش‌آفرینی مردم در تحقق عدالت باز شود و ملت ایران، با قومیت‌های مختلف

باید به یک نسبت به دولت احساس تعلق کنند» (رئیس، ۱۴۰۰/۰۲/۲۵). در دوره سه‌ساله رئیس، سفرهای استانی به مناطق کشور افزایش یافت و اقداماتی در راستای توسعه مناطق محروم انجام شد.

در نهایت، باوجود مشخص بودن حقوق اقلیت‌ها در قانون اساسی، این فرصت به دلایلی به‌گونه‌ای شایسته محقق نشده است. در این بین، نبود راهبرد مشخص و منسجم در برخی قوانین در مورد اقوام، حقوق مصرحه آنان را به حاشیه رانده و تاحدودی، دستمایه رقابت‌های سیاسی و حزبی قرار داده است. همچنین، عدم توسعه احزاب، سبب تشدید این شرایط در مناطق قومی‌نشین شده است.

۴. روش پژوهش

پژوهش حاضر، از نظر روش، توصیفی-تحلیلی است. تحقیق توصیفی^(۴) به روشی گفته می‌شود که در آن، مشاهده‌گر در موضوع مطالعه (محیط طبیعی)، هیچ‌گونه پیش‌انتخاب و تعهدی به یک دیدگاه نظری ندارد (لمبرت^۱، ۲۰۱۲، ۲۵۵). ویژگی تحقیق توصیفی، بررسی واقعیت‌های محدود، عینی بودن، بی‌طرفی، و توصیف چگونگی واقعیت است (یانگ، ورت^۲، ۲۰۰۳، ۵۳). در وجه تحلیلی نیز براساس همسنجی^۳ عمل شده است؛ یعنی تلاش شده است بین شاخص‌های کلان و توصیفی داده‌ها با نوسانات کمی و کیفی ارتباط برقرار شود و در این فرایند از شیوه‌های تشخیص اشتراک‌ها، افتراق‌ها، و هم‌زمانی‌ها بهره‌گیری شده است. دلیل استفاده از روش توصیفی-تحلیلی در پژوهش حاضر این است که این روش، شیوه‌های مناسبی را برای گردآوری داده‌ها در دسترس قرار می‌دهد و نیاز چندانی به شیوه‌های میدانی یا کیفی ندارد؛ زیرا، از داده‌های دست اول و تدوین‌شده‌ای بهره می‌گیرد که از سوی نهادهای مسئول تأیید و منتشر شده‌اند. جامعه آماری این پژوهش نیز، از یک سو، داده‌های شرکت‌کنندگان در انتخابات ریاست جمهوری کشور و از سوی دیگر، داده‌های مربوط به شاخص‌های کلان سیاسی، اقتصادی، و اجتماعی در استان‌های سیستان و بلوچستان و گلستان است. یافته‌های پژوهش، با بهره‌گیری از همسنجی و مقایسه هم‌زمان نوسانات شاخص‌های کلان و نوسان در

1. Lambert
2. Jong, Voordt
3. Comparison

میزان مشارکت در انتخابات، استخراج، توصیف، و سپس تحلیل شده‌اند.

۵. یافته‌های پژوهش

در ادامه به بررسی یافته‌های پژوهش به تفکیک استان‌های مورد مطالعه خواهیم پرداخت.

۱-۵. متغیرهای مشارکت انتخاباتی پس از انقلاب اسلامی

در اینجا به منظور شناسایی متغیرهای اصلی تأثیرگذار بر مشارکت انتخاباتی در استان‌های مورد نظر، آمارهای مشارکت در این استان‌ها با هدف سنجش و مقایسه ارتباط آن با شاخص‌های سیاسی، اقتصادی، و اجتماعی ارائه شده است.

۱-۱-۵. استان سیستان و بلوچستان

داده‌های جدول‌های زیر، وضعیت مشارکت انتخاباتی استان سیستان و بلوچستان را از ابتدای انقلاب اسلامی تا سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری نشان می‌دهد. به منظور استخراج و بهره‌برداری بهینه از آمار موجود، شمار واجدان شرایط، کل آراء مأخوذه، میزان مشارکت استان، و نسبت آن با میزان مشارکت کل کشور به تفکیک ارائه شده است.

جدول شماره (۱)، بیانگر وضعیت مشارکت انتخاباتی شهروندان در این استان است. بیشترین میزان مشارکت، مربوط به انتخابات دوره یازدهم (۷۷/۴۹ درصد) با کمترین میزان فاصله عمومی از مشارکت (۴/۵۵- درصد) و کمترین آن مربوط به دوره دوم (۲۹/۸ درصد) با بیشترین میزان فاصله عمومی از مشارکت (۳۴/۴۳ درصد) است.

جدول شماره (۱). وضعیت مشارکت انتخاباتی مردم استان سیستان و بلوچستان در انتخابات ریاست جمهوری^(۵)

دوره	تعداد واجدین شرایط	کل آراء مأخوذه	میزان مشارکت	میزان مشارکت عمومی	فاصله از مشارکت عمومی
اول	۴۱۶/۵۰۰	۱۴۳/۲۴۹	۳۴/۳۹ درصد	۶۷/۴۱ درصد	۳۳/۰۲ درصد
دوم	۴۵۷/۲۸۰	۱۳۶/۲۹۰	۲۹/۸۰ درصد	۶۴/۲۳ درصد	۳۴/۴۳ درصد
سوم	۴۵۷/۲۸۰	۲۱۷/۶۸۴	۴۷/۶۰ درصد	۷۴/۲۶ درصد	۲۶/۶۶ درصد
چهارم	۵۵۱/۲۰۸	۱۷۵/۹۶۸	۳۱/۹۲ درصد	۵۴/۷۸ درصد	۲۲/۸۶ درصد
پنجم	۶۶۴/۴۲۹	۲۵۶/۹۹۳	۳۸/۶۸ درصد	۵۴/۵۹ درصد	۱۵/۹۱ درصد
ششم	۷۳۹/۵۷۵	۳۱۷/۰۷۵	۴۲/۸۷ درصد	۵۰/۶۶ درصد	۷/۷۹ درصد
هفتم	۸۳۹/۵۵۹	۵۴۸/۰۵۷	۶۵/۲۸ درصد	۷۹/۹۲ درصد	۱۴/۶۴ درصد
هشتم	۱/۰۰۱/۵۹۶	۷۰۲/۴۴۴	۷۰/۱۳ درصد	۶۶/۷۷ درصد	۳/۳۶- درصد
نهم (مرحله اول)	۱/۱۷۴/۷۲۹	۸۷۴/۵۲۰	۷۴/۴۴ درصد	۶۲/۸۴ درصد	۱۱/۶۰- درصد
نهم (مرحله دوم)	۱/۱۷۴/۷۲۹	۷۴۸/۹۹۳	۶۲/۷۶ درصد	۵۹/۷۶ درصد	۴/۰۰- درصد

دهم	۱/۳۰۶/۶۲۴	۹۸۲/۹۲۰	درصد ۷۵/۲۳	درصد ۸۴/۸۳	درصد ۹/۶۰
یازدهم	۱/۳۸۱/۱۹۵	۱/۰۷۰/۳۳۴	درصد ۷۷/۴۹	درصد ۷۲/۹۴	درصد ۴/۵۵
دوازدهم	۱/۶۰۸/۸۴۱	۱/۲۱۳/۱۲۴	درصد ۷۵/۴۰	درصد ۷۳/۳۳	درصد ۲/۰۷
سیزدهم*	۱/۶۸۰/۶۰۵	۱/۰۵۴/۶۱۷	درصد ۶۲/۷۵	درصد ۴۸/۸	درصد ۱۳/۹۵

منبع: مرکز آمار ایران

داده‌های جدول شماره (۲) نشان می‌دهد که میانگین مشارکت استانی ۵۸/۱۱ درصد و میانگین مشارکت در کشور ۶۵/۳۷ درصد بوده است؛ در نتیجه، میزان مشارکت این استان نسبت به کل کشور پایین‌تر است. در این جدول، فاصله از مشارکت عمومی ۸/۹۵ درصد بوده که نشان‌دهنده اختلاف نسبت به مشارکت در سطح کشور است.

جدول شماره (۲). میانگین مشارکت انتخاباتی سیستان و بلوچستان

میانگین مشارکت استانی	میانگین مشارکت عمومی	فاصله از مشارکت عمومی
درصد ۵۸/۱۱	درصد ۶۵/۳۷	درصد ۸/۹۵

منبع: مرکز آمار ایران

۱-۱-۵. رابطه متغیر مشارکت با تحصیلات و سواد عمومی

براساس داده‌های جدول شماره (۳) نرخ رشد باسوادی در استان، روند صعودی داشته است و این روند نسبت به وضعیت جمعیت باسواد دارای شرایط رأی دادن نیز متناسب است. در جدول شماره (۴) وضعیت جمعیت باسواد و رابطه آن با مشارکت انتخاباتی گروه‌هایی که از نظر سنی با مشارکت مرتبط بوده‌اند، بررسی شده است. براساس این داده‌ها، میان تحصیلات و مشارکت، رابطه معناداری مشاهده می‌شود. در گروه تحصیلی متوسطه دوم، دیپلم، و پیش‌دانشگاهی، بین روند مشارکت و این مقاطع تحصیلی در دوره‌های اول، چهارم، و سیزدهم، رابطه مثبتی وجود دارد؛ در حالی که در بقیه دوره‌های انتخاباتی، رابطه معکوس را نشان می‌دهد. در مقطع تحصیلی عالی، به استثنای دوره‌های چهارم، ششم، دوازدهم، و سیزدهم که این رابطه معکوس است، در بقیه دوره‌ها رابطه مثبتی بین این دو متغیر وجود دارد.

جدول شماره (۳). نرخ باسوادی^(۶) استان سیستان و بلوچستان

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۴۰۰*
نرخ باسوادی	۲۹/۴	۳۶	۵۷/۳	۶۸	۷۱/۶	۷۶/۰۳	۷۶/۰۳

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

جدول شماره (۴). وضعیت جمعیت باسواد استان سیستان و بلوچستان در مقاطع انتخابات ریاست جمهوری^(۷)

مقطع دوره	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم	یازدهم	دوازدهم	سیزدهم
ابتدایی و سوادآموزی	۶۹/۸	۷۰/۸	۷۰/۸	۷۹/۷	۷۳/۱	۷۳/۸	۶۵	۶۰	۶۰	۵۵/۷	۵۵/۶	۶۲	۶۲
راهنمایی و متوسطه اول	۱۸/۸	۳۲	۳۲	۱۲/۳	۱۹	۱۷/۴	۱۹/۵	۱۹/۸	۱۷	۱۷	۱۳	۱۶/۵	۱۹/۳
متوسطه دوم، دیپلم و پیش دانشگاهی	۱۰/۵	۷/۲	۷/۲	۶/۷	۵/۳	۶/۷	۱۰/۵	۱۴/۵	۱۵	۱۵/۱	۱۷/۴	۱۱	۱۲/۲
عالی	۰/۹	۰	۰	۱/۳	۳/۶	۲/۱	۵	۵/۷	۸	۱۲/۲	۱۴	۱۰/۵	۶/۶

منبع: مرکز آمار ایران

۲-۱-۱-۵. رابطه متغیر مشارکت با جنسیت

براساس داده‌های جدول شماره (۵)، به دلیل فقدان آمار در تمام دوره‌ها، آمارهای دوره اول تا چهارم برپایه آمارگیری نفوس و مسکن سال ۱۳۵۵، آمارهای دوره هفتم تا نهم براساس آمارگیری نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵، و آمارهای دوره دوازدهم تا سیزدهم براساس آمارگیری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ است. اختلاف جنسیت مرد نسبت به زن، تفاوت محسوسی ندارد، اما به‌طورکلی، نسبت درصد مشارکت جمعیت مردان به زنان بیشتر است. در مورد جنس مرد و در دوره‌های اول و سوم، این رابطه، مثبت و در بقیه دوره‌های انتخابات، معکوس است. نسبت جنس زن با مشارکت دوره‌های پنجم و یازدهم، دارای رابطه مثبت و بقیه دوره‌ها، معکوس است.

جدول شماره (۵). جنسیت در استان سیستان و بلوچستان^(۸)

جنسیت دوره	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم	یازدهم	دوازدهم	سیزدهم
مرد	۵۱/۳	۵۱/۳	۵۱/۳	۵۱/۳	۵۰/۳	۵۰/۹	۵۰/۹	۵۰/۸	۵۰/۸	۵۰/۸	۵۰/۱	۵۰/۵	۵۰/۵
زن	۴۸/۷	۴۸/۷	۴۸/۷	۴۸/۷	۴۹/۷	۴۹/۱	۴۹/۱	۴۹/۲	۴۹/۲	۴۹/۲	۴۹/۹	۴۹/۵	۴۹/۵

منبع: مرکز آمار ایران

۳-۱-۱-۵. رابطه متغیر مشارکت با شهرنشینی

براساس داده‌های جدول شماره (۶) نرخ رشد شهرنشینی از ابتدای سال ۱۳۵۵ تا سال ۱۴۰۰ روند صعودی داشته و با نگاهی به داده‌های استخراج‌شده، رشد شهرنشینی با روند مشارکت (جدول شماره ۱) به‌طورکلی در استان، دارای همخوانی است.

جدول شماره (۶). نرخ شهرنشینی^(۹) استان سیستان و بلوچستان

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	*۱۴۰۰
نرخ شهرنشینی	۲۴/۵	۴۰/۷	۴۶/۱	۴۹/۶	۴۹	۴۸/۵	۴۸/۵

به دلیل فقدان داده، آمار سال ۱۴۰۰ بر اساس سال ۱۳۹۵ محاسبه شده است.

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

۴-۱-۵. رابطه متغیر مشارکت با شرایط اقتصادی

برای بررسی شرایط اقتصادی از شاخص بیکاری^(۱۱) بهره گرفته شده است (جدول شماره ۷). نرخ بیکاری استان در دوره‌های اول، دوم، سوم، چهارم، هفتم، و نهم از میانگین نرخ بیکاری کشوری کمتر بوده است و در دوره‌های دیگر، شاهد افزایش این نرخ نسبت به آمار کشور هستیم. آمار بیکاری استان در دوره اول تا چهارم، به دلیل فقدان منابع، برگرفته از طرح سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۵۵ است. بین مشارکت و بیکاری در دوره‌های اول، سوم، ششم، هفتم، یازدهم، و دوازدهم رابطه مثبت و در دوره‌های چهارم، پنجم، هشتم، نهم، دهم، و سیزدهم، رابطه معکوسی وجود دارد.

جدول شماره ۷. نرخ بیکاری سیستان و بلوچستان در انتخابات ریاست جمهوری

دوره	نرخ بیکاری استان	نرخ بیکاری کشور	فاصله از نرخ بیکاری کشور
اول	۷/۶۰ درصد	۱۰/۲۰ درصد	۲/۶۰ درصد
دوم	۷/۶۰ درصد	۱۰/۲۰ درصد	۲/۶۰ درصد
سوم	۷/۶۰ درصد	۱۰/۲۰ درصد	۲/۶۰ درصد
چهارم	۷/۶۰ درصد	۱۰/۲۰ درصد	۲/۶۰ درصد
پنجم	۲۱/۰۰ درصد	۱۴/۲۰ درصد	-۶/۸۰ درصد
ششم	۱۵/۴۰ درصد	۱۱/۲۰ درصد	-۴/۲۰ درصد
هفتم	۹/۰۰ درصد	۱۳/۱۰ درصد	۴/۱۰ درصد
هشتم	۳۵/۳۰ درصد	۱۴/۲۰ درصد	-۲۱/۱۰ درصد
نهم	۱۰/۰۰ درصد	۱۱/۵۰ درصد	۱/۵۰ درصد
دهم	۱۳/۳۰ درصد	۱۱/۹۰ درصد	-۱/۴۰ درصد
یازدهم	۱۱/۴۰ درصد	۱۰/۴۰ درصد	-۱/۰۰ درصد
دوازدهم	۱۲/۲۰ درصد	۱۲/۱۰ درصد	-۰/۱۰ درصد
سیزدهم	۱۰/۲۰ درصد	۸/۸۰ درصد	-۱/۴۰ درصد

منبع: مرکز آمار ایران

۲-۱-۵. استان گلستان

جدول‌های زیر، دربردارنده وضعیت مشارکت انتخاباتی استان گلستان از زمان تشکیل به عنوان یک استان مستقل تا سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری و میانگین مشارکت انتخاباتی است. به منظور استخراج و بهره‌برداری درست از آمارهای موجود، تعداد واجدان شرایط، کل آراء مأخوذه، میزان مشارکت استان، و نسبت آن با میزان مشارکت کل کشور، به تفکیک مشخص شده است. براساس اطلاعات به دست آمده از جدول شماره (۸)، بیشترین میزان

مشارکت، مربوط به دوره دهم (۸۳/۸۴ درصد) با کمترین میزان فاصله عمومی از مشارکت (۷۳/۱ درصد) و کمترین آن مربوط به دوره سیزدهم (۶۱ درصد) با بیشترین میزان فاصله عمومی از مشارکت (۲/۱۲ درصد) است.

تجزیه و تحلیل آمارهای جدول شماره (۹) نشان می‌دهد، میانگین مشارکت استانی ۷۲/۱۳ درصد و میانگین مشارکت عمومی کشور ۶۵/۳۷ درصد است؛ در نتیجه میزان مشارکت این استان نسبت به کل کشور بیشتر بوده است. فاصله از مشارکت عمومی، ۴/۵۲ درصد بوده که نشان‌دهنده اختلاف نسبت به مشارکت در سطح کشور و دارای روند صعودی است.

جدول شماره (۸). وضعیت مشارکت انتخاباتی مردم استان گلستان در انتخابات ریاست جمهوری

دوره	تعداد واجدین شرایط	کل آراء مأخوذه	میزان مشارکت	میزان مشارکت عمومی	فاصله از مشارکت عمومی
هشتم	۹۶۴/۰۴۲	۷۲۵/۹۲۲	۷۵/۳۰ درصد	۶۶/۷۷ درصد	۸/۵۳- درصد
نهم (مرحله اول*)	۱/۰۹۸/۴۷۹	۷۲۲/۹۲۲	۶۵/۸۱ درصد	۶۲/۸۴ درصد	۲/۹۷- درصد
نهم (مرحله دوم*)	۱/۰۹۸/۴۷۹	۶۶۴/۹۵۸	۶۰/۵۳ درصد	۵۹/۷۶ درصد	۰/۷۷- درصد
دهم	۱/۰۵۹/۷۶۹	۸۸۰/۴۴۳	۸۳/۰۸ درصد	۸۴/۸۳ درصد	۱/۷۵ درصد
یازدهم	۱/۱۴۵/۲۸۱	۹۳۷/۲۴۲	۸۱/۸۴ درصد	۷۲/۹۴ درصد	۸/۹۰- درصد
دوازدهم	۱/۳۱۱/۳۶۳	۱/۰۱۴/۰۶۶	۷۷/۳۳ درصد	۷۳/۳۳ درصد	۰/۰۰ درصد
سیزدهم*	۱/۳۵۴/۲۲۸	۸۲۶/۱۱۳	۶۱/۰۰ درصد	۴۸/۸ درصد	۱۲/۲- درصد

منبع: مرکز آمار ایران

جدول شماره (۹). میانگین مشارکت انتخاباتی استان گلستان

میانگین مشارکت استانی	میانگین مشارکت عمومی	فاصله از مشارکت عمومی
۷۲/۱۳ درصد	۶۵/۳۷ درصد	۴/۵۲ درصد

منبع: مرکز آمار ایران

۱-۲-۵. رابطه متغیر مشارکت با تحصیلات و سواد عمومی
براساس داده‌های جدول شماره (۱۰) نرخ رشد باسوادی^(۱۱) در استان، روند صعودی داشته است و این روند نسبت به وضعیت جمعیت باسواد واجد شرایط رأی نیز متناسب است. در وضعیت جمعیت باسواد و رابطه آن با مشارکت انتخاباتی، گروه‌های مرتبط با مشارکت (از نظر سنی) بررسی خواهند شد.

برپایه داده‌های جدول شماره (۱۱) میان تحصیلات و مشارکت، رابطه معناداری مشاهده

می‌شود. در گروه تحصیلی متوسطه دوم، دیپلم، و پیش‌دانشگاهی، روند مشارکت با این مقاطع تحصیلی در دوره‌های هشتم و سیزدهم رابطه مثبتی دارد؛ در حالی که این رابطه در دوره‌های دیگر انتخاباتی، معکوس است. در مقطع تحصیلی عالی، این رابطه، تنها در دوره‌های هشتم، نهم، و یازدهم معکوس بوده و در دوره‌های دیگر مثبت است.

جدول شماره (۱۰). نرخ باسوادی استان گلستان^(۱۳)

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	*۱۴۰۰
نرخ باسوادی	۴۷	۶۳/۴	۷۹/۵	۸۲/۱	۸۳	۸۶/۱	۸۶/۱

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

جدول شماره (۱۱). وضعیت جمعیت باسواد استان گلستان در انتخابات ریاست جمهوری^(۱۴)

دوره	هشتم	نهم	دهم	یازدهم	دوازدهم	سیزدهم
مقطع ابتدایی و سوادآموزی	۴۶	۴۱	۴۲	۴۳/۸	۵۱	۵۴/۳
راهنمایی و متوسطه اول	۲۶/۶	۲۵	۲۱/۳	۱۲/۶	۱۸/۳	۲۱
متوسطه دوم، دیپلم، و پیش‌دانشگاهی	۲۲/۵	۲۳/۶	۲۱	۲۱	۱۳/۷	۱۵/۷
عالی	۴/۹	۱۰/۴	۱۵/۷	۲۲/۶	۱۷	۹

منبع: مرکز آمار ایران

۲-۱-۵. رابطه متغیر مشارکت با جنسیت

در داده‌های جدول شماره (۱۲)، اختلاف چندانی میان جنس مرد و زن مشاهده نمی‌شود، اما به‌طور کلی، درصد جمعیت زنان (۵۰/۱ درصد) بیشتر از مردان (۴۹/۹ درصد) بوده است. این رابطه در مورد مردان در دوره‌های نهم، دهم، و یازدهم، مثبت و در بقیه دوره‌ها معکوس است. نسبت جنسیت زن با مشارکت در دوره‌های هشتم، یازدهم، دوازدهم، و سیزدهم، مثبت و در بقیه دوره‌های انتخابات، معکوس بوده است.

جدول شماره (۱۲). رابطه جنسیت و مشارکت در استان گلستان^(۱۴)

دوره جنسیت	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم	یازدهم	دوازدهم	سیزدهم
مرد	۵۰/۲	۵۰/۲	۵۰/۲	۵۰/۲	۵۰/۴	۵۰/۴	۴۹/۸	۴۹/۸	۴۹/۸	۴۹/۸	۴۹/۹	۵۰/۲	۵۰/۲
زن	۴۹/۸	۴۹/۸	۴۹/۸	۴۹/۸	۴۹/۶	۴۹/۶	۵۰/۲	۵۰/۲	۵۰/۲	۵۰/۲۷	۵۰/۱	۴۹/۸	۴۹/۸

منبع: مرکز آمار ایران

۳-۲-۵. رابطه متغیر مشارکت با شهرنشینی

براساس داده‌های جدول شماره (۱۳)، نرخ رشد شهرنشینی از سال ۱۳۵۵ تا ۱۴۰۰ روند صعودی داشته و با نگاهی به داده‌های استخراج شده (جدول شماره ۸)، رشد شهرنشینی با روند مشارکت دارای رابطه معناداری است.

جدول شماره (۱۳). نرخ شهرنشینی استان گلستان^(۱۵)

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۴۰۰
نرخ شهرنشینی	۳۳	۳۶/۹	۴۱/۳	۴۹/۲	۵۱	۵۳/۳	۵۵/۲

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

۴-۲-۵. رابطه متغیر مشارکت با شرایط اقتصادی

برای بررسی شرایط اقتصادی از شاخص بیکاری بهره گرفته شده است. براساس داده‌های جدول شماره (۱۴) میانگین نرخ بیکاری استان ۹/۴۲ درصد بوده که حاکی از این است که با میانگین نرخ بیکاری کشور (۱۱/۷۱ درصد) فاصله داشته است و میانگین فاصله از نرخ بیکاری کشور ۲/۴۷ درصد است. در تمام دوره‌ها، به جز دوره دوازدهم، فاصله‌ای بین بیکاری استان و کل کشور در جهت مثبت وجود دارد. بین مشارکت و بیکاری در دوره‌های دهم و یازدهم، رابطه مثبت و در دوره‌های هشتم، نهم، دوازدهم، و سیزدهم رابطه معکوسی وجود دارد.

جدول شماره (۱۴). نرخ بیکاری گلستان در انتخابات ریاست جمهوری^(۱۶)

دوره	نرخ بیکاری استان	نرخ بیکاری کشور	فاصله با نرخ بیکاری در کل کشور
هفتم	۹/۸۰ درصد	۱۳/۱۰ درصد	۳/۳۰ درصد
هشتم	۱۴/۱۰ درصد	۱۴/۲۰ درصد	۰/۱۰ درصد
نهم	۸/۲۰ درصد	۱۱/۵۰ درصد	۳/۳۰ درصد
دهم	۷/۱۰ درصد	۱۱/۹۰ درصد	۴/۸۰ درصد
یازدهم	۵/۸۰ درصد	۱۰/۴۰ درصد	۴/۶۰ درصد
دوازدهم	۱۲/۳۰ درصد	۱۲/۱۰ درصد	۰/۲۰ - درصد
سیزدهم	۷/۴۰ درصد	۸/۸۰ درصد	۱/۴۰ درصد

منبع: مرکز آمار ایران

نتیجه‌گیری

در این پژوهش، عوامل مؤثر بر میزان مشارکت مردم استان‌های قومی نشین گلستان و سیستان و بلوچستان را برپایه میزان مشارکت آن‌ها در انتخابات ریاست جمهوری و شاخص‌های

عوامل یادشده بررسی کرده‌ایم؛ در این راستا، مشارکت این دو استان در انتخابات به شکل تحلیل فرایند، بررسی شده و به گونه‌ای هم‌زمان، نوسانات شاخص‌های یادشده در هر مقطع انتخابات ریاست جمهوری با آن مقایسه شده است. براساس یافته‌های پژوهش، نتایج زیر به دست آمد:

● **رابطه متغیر مشارکت با تحصیلات و سواد عمومی:** اگرچه نرخ رشد سواد عمومی در کشور پس از انقلاب اسلامی روند صعودی داشته و استان سیستان و بلوچستان، میانگین ۶۰ درصد و گلستان ۷۵ درصد میزان باسوادی را تجربه کرده‌اند، اما به نظر می‌رسد، این عامل به تنهایی زمینه‌ساز افزایش یا کاهش مشارکت نبوده است؛ به این معنا که مشارکت در استان سیستان و بلوچستان در دوره دوم، چهارم، مرحله دوم نهمین دوره و دوره سیزدهم، نسبت به دوره‌های پیشین روند کاهشی داشته، اما نرخ تحصیلات، الزاماً با این کاهش، هماهنگ نبوده است. در مورد استان گلستان نیز این روند در مرحله دوم نهمین دوره، دوره دوازدهم، و سیزدهم، کاهشی بوده است؛ اما تنها در دوره دوازدهم و سیزدهم و در مقطع تحصیلات عالی قابل توضیح است. به این ترتیب، رابطه بین این دو متغیر، تصادفی به نظر می‌رسد و نمی‌توان این عامل را عاملی مؤثر به شمار آورد؛

● **رابطه متغیر مشارکت با جنسیت در هر دو استان:** در این مورد، تفاوت چشمگیری بین مردان و زنان وجود ندارد و با اندکی تسامح می‌توان گفت، در دوره‌های گوناگون، اختلاف چندانی بین این دو جنس وجود نداشته است. در هر دو استان، رابطه تصادفی وجود دارد و به نظر می‌رسد این متغیر، به عنوان یک متغیر مستقل، نقش چندانی در فرایند مشارکت ایفا نکرده است؛

● **رابطه متغیر مشارکت با شهرنشینی:** این روند پس از پیروزی انقلاب اسلامی، در سراسر کشور روبه رشد بوده است. روند مشارکت در دو استان مورد بررسی نوساناتی دارد، اما از ابتدا تا سیزدهمین دوره، افزایشی بوده است. این افزایش با رشد شهرنشینی دارای رابطه معناداری است و می‌توان گفت، رشد شهرنشینی به عنوان یک عامل مستقل، بر افزایش روند مشارکت مردم تأثیرگذار است؛

● **رابطه متغیر مشارکت با شرایط اقتصادی:** در این پژوهش به نرخ بیکاری به عنوان یکی از شاخص‌های مهم و اثرگذار پرداخته شده است. در استان سیستان و بلوچستان در چند دوره خاص، رابطه معناداری بین مشارکت و نرخ بیکاری به چشم می‌خورد. در استان گلستان نیز غیر

از دوره سیزدهم، در تمام دوره‌ها، رابطه معناداری وجود دارد. این هم‌زمانی مشارکت و نرخ بیکاری را نمی‌توان به رویدادی تصادفی فروکاست. اگرچه باید اذعان کرد که نرخ بیکاری (در میان شاخص‌های اقتصادی) به‌تنهایی قادر به تبیین مشارکت یا عدم مشارکت نیست، اما در تشریح رویدادهای منتهی به دوره‌های انتخابات می‌توان گفت، اتخاذ تصمیم‌های اقتصادی و میزان کارآمدی دولت‌ها در ارتقای شاخص‌های کلان اقتصادی مانند نرخ بیکاری، تأثیر مستقیمی بر مشارکت دارد. به‌نظر می‌رسد، نسبت نرخ بیکاری و شاخص‌های کلان اقتصادی با مشارکت، دارای رابطه عموم‌خصوص مطلق است؛ به‌این معنا که شرایط اقتصادی به‌طورکلی، تأثیر مستقیمی بر مشارکت دارد، اما نرخ بیکاری الزاماً چنین تأثیری ندارد.

جدول شماره (۱۵). تحلیل علل مؤثر بر روند مشارکت انتخاباتی

علت	تأثیر
تحصیلات و سواد عمومی	غیرمستقیم
جنسیت	غیرمستقیم / در برخی موارد بی‌تأثیر
شهرنشینی	مستقیم
شرایط اقتصادی	مستقیم

از نظر فرایند تاریخی، این مطالعه با ارائه مستندات تاریخی نشان داد که انقلاب مشروطه، نقطه عطف تغییر شیوه مشارکت در تاریخ ایران است. پس‌از آن، فرازونشیب‌های رخدادها، چه به‌صورت مشارکت مسالمت‌آمیز و چه در قالب شورش، بررسی شد. در شورش‌ها و اعتراضات، آنچه به‌عنوان دال مرکزی اهمیت دارد، نوعی جدایی از مرکز و استقلال‌طلبی منطقه‌ای است. دومین نقطه تاریخی در عرصه احیای آرمان‌های مشروطه، وقوع انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ است. این انقلاب در نتیجه ائتلاف گسترده گروه‌ها و اقوام رخ داد، اما در فاصله کوتاهی پس از وقوع انقلاب به‌دلیل عدم تحقق وعده‌ها از سوی مرکز و نیز برخی مداخله‌های خارجی و منطقه‌ای—خشونت‌های قومی و محلی‌ای رخ داد که با مداخله مرکز تاحدودی مهار شد. سرانجام، تاریخی‌ترین نقطه برای مشارکت مؤثر و مداخله در تصمیمات داخلی، نخستین دوره انتخابات شوراهای اسلامی شهر و روستا بود. این دوره، حواشی بسیاری را به‌همراه داشت، اما به‌نوعی تمرین مناسبی برای تمرکززدایی، توزیع قدرت، و کاهش تصمیمات مستقیم دولت نیز به‌شمار می‌آید. داده‌های مربوط به وضعیت مشارکت انتخاباتی و میانگین مشارکت در دو استان قومی‌نشین در جدول‌های شماره (۱)، (۲)، (۸)، و (۹) ارائه شده است.

در بخش چارچوب نظری با توجه به اینکه پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و تبیین موضوع پژوهش با یک نظریه خاص امکان‌پذیر نبود، رویکرد سه وجهی مشارکت سیاسی تنظیم و ترسیم شده است.

با بررسی رابطه متغیر مشارکت با تحصیلات (جدول‌های شماره ۳، ۴، ۱۰ و ۱۱) می‌توان گفت، اگرچه نرخ رشد سواد عمومی در کشور پس از انقلاب اسلامی روند صعودی به خود گرفته و دو استان موردبررسی، سطح بالایی را از این نظر تجربه کرده‌اند، اما این متغیر به‌تنهایی عامل افزایش یا کاهش مشارکت نبوده است. رابطه نوع جنسیت و مشارکت (جدول شماره ۵ و ۱۲) نیز یک رابطه تصادفی است. به‌نظر می‌رسد این متغیر نیز نقش چندانی، به‌عنوان یک متغیر مستقل، نداشته است. سرانجام، بین متغیر مشارکت و رشد شهرنشینی (جدول شماره ۶ و ۱۳)، همواره رابطه معناداری وجود داشته است و می‌توان این متغیر را به‌عنوان عاملی مستقل و تأثیرگذار در نظر گرفت. در راستای بررسی تأثیر عوامل سیاسی، بر نقش سیاست‌های داخلی و خارجی تأکید و روندهای این دو حوزه تحلیل شد. از این نظر، نوعی همسویی معنادار بین افزایش مداخلات خارجی در جدار مرزی کشور و بسط ناامنی به مرزهای داخلی و افزایش گرایش‌های واگرایانه وجود دارد؛ به‌عنوان نمونه، می‌توان به عدم اجرای درست قانون موافقت‌نامه همکاری‌های امنیتی^(۱۷) از سوی دولت پاکستان و ورود تروریست‌ها به خاک ایران، ارتباط منظم برخی از گروه‌های تندرو سلفی در بلوچستان ایران با سعودی‌ها و دیگر شیوخ عرب منطقه، و... اشاره کرد (احمدی، ۱۴۰۳، ۳۴۱).

افزون بر این، براساس نظریه‌های اقتصادی، عملکرد دولت‌ها در تأمین شاخص‌های اقتصادی، نقش بسیار مؤثری در افزایش مشارکت دارد. به‌منظور سنجش میزان تأثیر این عامل بر مشارکت سیاسی، نرخ بیکاری در استان‌های موردبحث (جدول شماره ۷ و ۱۴) بررسی شد. پس از بررسی عملکرد اقتصادی دولت‌ها، آشکار شد که اگرچه در دوره‌هایی، رابطه مستقیمی بین نرخ بیکاری و مشارکت وجود داشته است، اما الزاماً این الگو همیشه تکرارشدنی نیست و نرخ بیکاری، تأثیر غیرمستقیمی بر مشارکت دارد. در پژوهش‌های بخش پیشینه‌ها، برخی نویسندگان به همسویی مشارکت سیاسی و نقش اقتصاد در افزایش مشارکت انتخاباتی شهروندان اشاره کرده‌اند. همچنین، ناکارآمدی دولت‌ها در رفع نیازهای مردم استان‌های قومی‌نشین به پیچیده‌تر شدن مناسبات قومیتی و امنیتی دامن زده است. اگر دولت‌ها در مناطق یادشده، اقدام به رفع محدودیت‌های اقتصادی کنند، مسیر توسعه و پیشرفت هموار می‌شود.

افزون بر این، تجربه مشارکت مردم در دوره‌های گوناگون نشان داده است که همواره بین عدم تحقق خواسته‌های عمومی مردم و بی‌توجهی آنان به انتخابات، رابطه مستقیمی وجود دارد. در این حوزه، فرایند توسعه شهری و پیشرفت فرایند شهرنشینی نیز ازجمله عوامل مؤثر بر مشارکت عمومی در انتخابات ریاست جمهوری است؛ به‌گونه‌ای که شاخص مشارکت در انتخابات، در بسیاری از موارد، همراه با شاخص توسعه شهرنشینی در این دو استان افزایش یافته است.

پس از بررسی و پاسخ به پرسش‌های فرعی، سرانجام به مسئله اصلی پژوهش می‌رسیم. پرسش اصلی پژوهش این است که «عوامل مؤثر بر میزان مشارکت سیاسی مردم استان‌های قومی‌نشین در انتخابات ریاست جمهوری از نگاه جامعه‌شناسی سیاسی چیست؟» فرضیه پژوهش این است که «مطالبات سیاسی، اقتصادی، و هویتی، مهم‌ترین نقش را در میزان مشارکت اقوام در انتخابات داشته‌اند»؛ اما یافته‌های این مطالعه نشان داد که اولویت تأثیرگذاری متغیرها، به‌ترتیب عبارت است از: مطالبات اقتصادی، هویتی، و سیاسی؛ ازاین‌رو، به‌نظر می‌رسد، مؤلفه اقتصادی (در اینجا بیکاری و مطالبات اقتصادی دیگر) مهم‌ترین تأثیر را داشته باشند. این یافته نشان می‌دهد که مطالبات هویتی که براساس برخی نظریه‌ها می‌تواند مؤثرترین عامل به‌شمار آید، در رتبه دوم قرار می‌گیرد که به‌نوبه خود، بسیار مهم و قابل توجه است. در این میان، مطالبات سیاسی، که عموماً تصور می‌شود اصلی‌ترین خواسته مشارکت‌کنندگان در انتخابات است، در رتبه سوم قرار گرفته است. این یافته نشان می‌دهد، اولویت متغیرهای مؤثر بر مشارکت در انتخابات ریاست جمهوری به‌تدریج از مطالبات سیاسی به‌سوی مطالبات اقتصادی و پس‌ازآن، مطالبات هویتی تغییر کرده است و مطالبات سیاسی در رتبه سوم قرار گرفته‌اند. این یافته می‌تواند ضمن رد دیدگاه‌های کلیشه‌ای و سنتی در این زمینه، به درک بهتر فرایندها و سازوکارهای مشارکت یا عدم مشارکت اقوام در انتخابات ریاست جمهوری در دو استان گلستان و سیستان و بلوچستان کمک کند.

پیشنهادهای

- ضعف جدی در دسترسی به آمار انتخاباتی به‌گونه‌ای جامع، احساس می‌شود. به‌نظر می‌رسد، تدوین پژوهشی درباره موانع و چالش‌های گردآوری داده‌های انتخاباتی در یک سامانه متمرکز به‌گونه‌ای که در دسترس عموم پژوهشگران باشد، ضروری است؛
- لزوم تدوین پژوهش کیفی در حوزه اقوام، به‌گونه‌ای که پژوهشگر نیز خود، دارای

پیشینه قومی باشد یا تجربه سکونت در آن منطقه را داشته باشد.

● رابطه مستقیم بین عدم تحقق خواسته‌های عمومی مردم استان‌های قومی نشین و کاهش مشارکت آنان در انتخابات مشهود است؛ بنابراین، حل این مشکلات، به‌ویژه بیکاری، باعث افزایش مشارکت خواهد شد؛

● به‌نظر می‌رسد، گستره هویت‌های قومی و زبانی در کشور، به‌ویژه استان‌های قومی، مستلزم شناسایی از سوی دولت‌ها است و همواره استفاده از نخبگان بومی، پاسخ به نیازهای ذی‌نفعان، و حس برابری در دستیابی به فرصت‌ها، عامل مهمی برای افزایش همگرایی و البته مشارکت سیاسی خواهد بود.*

یادداشت‌ها

۱. پژوهشگران، شاخص‌های پرشماری مانند جمعیت و تمرکز جمعیت، پیوند تاریخی و تمایزات فرهنگی-سیاسی-اجتماعی را برای قومی به‌شمار آمدن یک منطقه یا استان در نظر گرفته‌اند. براساس مطالعات حمید احمدی، برای اینکه یک گروه بتواند هویت قومی-محلی مؤثر داشته باشد باید: (۱) بیش از ۵۰ درصد جمعیت استان را تشکیل دهد؛ (۲) دارای تمرکز جغرافیایی، پیوند تاریخی، و تفاوت فرهنگی یا مذهبی باشد (احمدی، ۱۳۸۳، ۷۳-۵۵). محبتی مقصودی نیز میزان مشارکت کمتر از متوسط ملی در انتخابات را نشانی از احساس تبعیض یا هویت قومی قوی محلی به‌شمار می‌آورد (مقصودی، ۱۳۸۵، ۸۶-۸۴). از نگاه احسان هوشمند نیز معیار مهم در کنار جمعیت و فضای جغرافیایی، «تمایز هویتی فرهنگی و سیاسی ملموس» است (هوشمند، ۱۳۸۸، ۴۲-۴۱). برپایه این شاخص‌ها، شاخص‌های قومی بودن دو استان گلستان و سیستان و بلوچستان در جدول زیر ارائه شده است.

شاخص	سیستان و بلوچستان (قوم بلوچ)	گلستان (قوم ترکمن)
درصد جمعیتی قوم	بالای ۵۰ درصد (اکثریت قومی)	۳۰ تا ۴۰ درصد (در حد غالب منطقه‌ای)، تعدد اقوام
تمرکز جمعیتی	توزیع گسترده در کل استان	ترکمن صحرا (شمال استان)، منطقه متمرکز، اقلیت ترکمن
پیوند تاریخی	قدمت نام استان و فرهنگ بومی بلوچ در تاریخ	از قرن پانزدهم حضور قابل توجه قوم ترکمن
تفاوت فرهنگی/مذهبی	زبان بلوچی، تسنن، هویت سیاسی-قبیله‌ای متمایز	زبان ترکمنی، مذهب تسنن، تفکیک با اکثریت شیعه
شاخص سیاسی/اجتماعی	مشارکت کمتر از متوسط ملی، احساس تبعیض و مطالبه توسعه‌ای	مشارکت و مطالبات محلی در نواحی ترکمن‌نشین قابل توجه

منبع: مرکز آمار ایران و ویکی پدیا

۲. ازجمله جریان‌هایی که با بسیج ایل و عشیره‌ای در مناطق کردستان، خوزستان، و خراسان علیه دولت مرکزی اقدام کردند.

۳. فوران به دوره شانزده‌ساله سلطنت رضاخان اشاره دارد که طی آن «طبقه‌های اجتماعی، آزاد نبودند تا به بیان خود بپردازند و خود را ابراز کنند. عامل این محدودیت، دولت برتری طلب و سیطره‌جو بوده است» (فوران، ۱۳۹۷، ۳۲۸).

۴. به این نوع توصیف، تحلیل یک‌متغیره نیز گفته می‌شود که آماره‌های توصیفی، ابزارهای آماری مناسبی برای بیان آن هستند (منوچهری، ۱۳۹۳، ۲۱۸).

۵. امار واجدان شرایط ذکر شده در جدول دقیقاً برگرفته از جداول مرکز آمار ایران در دومین و سومین دوره انتخابات ریاست جمهوری است. نشانی دسترسی به جدول:

<https://amar.org.ir/political-and-social-activities>

۶. میزان باسوادی: نسبت تعداد افراد باسواد شش‌ساله و بیشتر به کل جمعیت شش‌ساله و بیشتر که به‌صورت درصد بیان می‌شود. به دلیل فقدان داده‌ها در سال ۱۴۰۰، منابع ذکرشده در این سال بر مبنای

سال ۱۳۹۵ است.

۷. مقطع تحصیلی در سطح عالی در سال ۱۳۶۱-۱۳۶۰ اظهار نشده است. آمار دوره هشتم و نهم، براساس آمارگیری نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ و آمار دوره دهم، براساس آمارگیری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ است. به دلیل فقدان داده، آمار دوره سیزدهم براساس سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ محاسبه شده است. در سال ۱۳۹۹ از سوی دانشگاه آزاد اسلامی هیچ گونه اطلاعاتی ارائه نشده است.

۸. آمار دوره اول تا چهارم براساس آمارگیری نفوس و مسکن سال ۱۳۵۵ و آمار دوره هفتم تا نهم برپایه آمارگیری نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ است. آمار دوره دوازدهم تا سیزدهم نیز براساس آمارگیری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ است.

۹. نسبت تعداد جمعیت ساکن در نقاط شهری به جمعیت کل که به صورت درصد بیان می شود.

۱۰. نرخ بیکاری جمعیت ده ساله و بیشتر، عبارت است از نسبت جمعیت بیکار ده ساله و بیشتر به کل جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ده ساله و بیشتر که به صورت درصد بیان می شود.

۱۱. به علت فقدان منابع، آمار بیکاری استان از سال های ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۴، براساس طرح سرشماری نفوس مسکن سال ۱۳۵۵ است. نرخ بیکاری کشور و استان در سال ۱۳۶۸، برپایه طرح سرشماری نفوس مسکن سال ۱۳۶۵، نرخ بیکاری استان در سال ۱۳۷۲ براساس طرح سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۷۰، و نرخ بیکاری استان در سال ۱۳۷۶ براساس طرح سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ است. نرخ بیکاری کشور و استان در سال ۱۴۰۰، بر مبنای سه ماهه نخست سال بوده و جمعیت پانزده ساله و بیشتر محاسبه شده است.

۱۲. آمار سال ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، و ۱۳۷۵ از استان مازندران در نظر گرفته شده است. به دلیل فقدان داده ها در سال ۱۴۰۰، منابع ذکر شده در این سال بر مبنای سال ۱۳۹۵ است.

۱۳. به دلیل فقدان داده، آمار دوره سیزدهم براساس سال ۱۳۹۹ محاسبه شده است. در سال ۱۳۹۹ از سوی دانشگاه آزاد اسلامی هیچ گونه اطلاعاتی ارائه نشده است.

۱۴. آمار دوره اول تا هفتم (از شهرهای استان گلستان فعلی) براساس آمارگیری نفوس و مسکن استان مازندران در نظر گرفته شده است. آمار دوره اول تا چهارم براساس آمارگیری نفوس و مسکن سال ۱۳۵۵، آمار دوره هفتم تا نهم براساس آمارگیری نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵، و آمار دوره دوازدهم تا سیزدهم براساس آمارگیری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ است.

۱۵. آمار سال ۱۳۵۵ از استان مازندران در نظر گرفته شده است.

۱۶. نرخ بیکاری کشور و استان در سال ۱۴۰۰، بر مبنای سه ماهه نخست سال بوده و جمعیت پانزده ساله و بیشتر محاسبه شده است.

۱۷. قانون موافقتنامه همکاری های امنیتی بین ایران و پاکستان در سال ۱۳۹۳ با هدف مبارزه با جرایم سازمان یافته فراملی و مبارزه تروریسم به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید.

منابع

- آسایش، محمدرضا (۱۳۹۸). رابطه شاخص‌های اقتصادی و مشارکت سیاسی در ایران. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ازغندی، سیدعلیرضا (۱۳۹۷). تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران (۱۳۵۷-۱۳۲۰). تهران: سمت.
- عظیمی، فخرالدین (۱۳۹۱). بحران دموکراسی در ایران. ترجمه هوشنگ مهدوی. تهران: آسیم.
- اثنی‌عشری، شهرزاد (۱۳۸۹). تأثیر گفتمان‌های سیاسی بر جامعه. ماهنامه گزارش، شماره ۲۱۶، ۷۳-۷۰.
- احمدی، حمید (۱۳۷۸). قومیت و قوم‌گرایی در ایران: از افسانه تا واقعیت. تهران: نی.
- احمدی، حمید (۱۳۸۳). ایران: هویت، ملیت، قومیت. تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
- احمدی، حمید (۱۴۰۳). گرایش‌های سیاسی در خاورمیانه و امنیت ملی ایران. تهران: نشر نی.
- آبراهامیان، یرواند (۱۳۹۲). ایران بین دو انقلاب. ترجمه احمد گل محمدی و ابراهیم فتاحی. تهران: نی.
- آر کدی، نیکی (۱۳۹۰). نتایج انقلاب ایران. ترجمه مهدی حقیقت‌خواه. تهران: ققنوس.
- آذین، صدیقه؛ سیمیر، رضا (۱۳۹۸). چالش‌های امنیتی سیستم و بلوچستان به دنبال حضور طالبان و داعش در افغانستان. فصلنامه مطالعات آسیای جنوب غربی، شماره ۸، ۹۱-۱۳۰.
- آلن دال، رابرت (۱۳۶۴). تجزیه و تحلیل جدید سیاست. ترجمه حسین ظفریان. تهران: مترجم.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۴). موانع توسعه سیاسی در ایران. تهران: گام نو.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۱). دیباچه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران دوره جمهوری اسلامی ایران. تهران: نگاه معاصر.
- پاتنام، رابرت دی (۱۴۰۳). بولینگ به تنهایی. ترجمه قربان عباسی. تهران: شمع آوید.
- پرچمی، داود (۱۳۸۶). بررسی مشارکت مردم در نهمین انتخابات ریاست جمهوری. پژوهشنامه علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۵۳، ۸۲-۳۷.
- روزنامه کیهان (۱۳۵۷). تیراندازی و زدو خورد در بندرشاه سابق. ۲۰ اسفند ۱۳۵۷. شماره ۱۰۶۵۸. صفحه ۱.
- حق‌پناه، جعفر (۱۳۷۷). جامعه مدنی و قومیت‌ها در جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۲، ۱۳۳-۱۲۹.
- حق‌پناه، جعفر (۱۳۹۹). سیاست‌گذاری قومی در جمهوری اسلامی ایران؛ چگونگی، فرایند، و عوامل مؤثر بر تدوین. فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، شماره ۲، ۸۸-۶۹.
- حقیقی، علی محمد؛ کولیایی، حدیثه (۱۳۹۶). بررسی تحولات دوره ششم و هفتم مجلس شورای اسلامی. ماهنامه پژوهش ملل، ۲ (۲۰)، ۴۴-۳۱.
- خلیلی، محسن (۱۳۸۷). قومیت در نگرش خبرگان قانون اساسی. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۳ (۴)، ۷۳-۱۱۹.

راش، مایکل (۱۳۷۷). جامعه و سیاست: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: سمت.

رجب‌زاده، فاطمه (۱۳۹۴). سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی شهروندان در انتخابات. فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۶(۲)، ۴۷-۶۵.

رستمی، محمد (۱۳۹۴). سیاست قومی دولت یازدهم (دولت اعتدال‌گرا) و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه خوارزمی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، گروه آموزشی علوم سیاسی.

روحانی، حسن (۱۳۹۲). سخنرانی در جمع نخبگان و عشایر استان خوزستان. بازیابی‌شده در ۱۳ خرداد ۱۳۹۲، در دسترس در:

www.rouhanihassan.com/Fa/News/105554

روحانی، حسن (۱۳۹۰). امنیت ملی و دیپلماسی هسته‌ای. تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک. رئیس‌ی. سیدابراهیم (۱۴۰۰). آیت‌الله رئیسی در دیدار اعضای فراکسیون اهل تسنن مجلس. بازیابی‌شده در ۲۰ اردیبهشت ۱۴۰۰: در دسترس در:

raisi.ir/news/2361/www

روزنامه کیهان (۱۳۵۸). نظر رادیو مسکو درباره حوادث گنبد. ۱۴ فروردین. شماره ۱۰۶۷۳. صفحه ۲. سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه (۱۳۹۵). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: آگه. صالحی امیری، سیدرضا (۱۳۸۸). مدیریت منازعات قومی در ایران. تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام. طلوعی، هادی (۱۳۹۵). رابطه مناسبات قومی و امنیتی در استان سیستان و بلوچستان. فصلنامه سیاست، شماره ۱۰، ۱۲۲-۱۰۷.

فوران، جان (۱۳۹۷). مقاومت شکننده. ترجمه احمد تدین. تهران: رسا. محمدزاده، جعفر؛ ارکانی، احسان؛ سروش‌پور، مجتبی (۱۳۸۸). نیم‌نگاهی به کارنامه عملکرد دولت نهم: از مرداد ۱۳۸۴ تا اردیبهشت ۱۳۸۸. تهران: اداره کل روابط عمومی معاونت ارتباطات و اطلاع‌رسانی دفتر رئیس‌جمهور.

مقصودی، مجتبی (۱۳۸۰). تحولات قومی در ایران: علل و زمینه‌ها. تهران: مؤسسه مطالعات ملی. مقصودی، مجتبی (۱۳۸۰). قومیت‌ها و هویت فرهنگی ایران. نامه پژوهش، شماره ۲۲ و ۲۳، ۲۳۲-۲۰۹.

مقصودی، مجتبی (۱۳۸۵). مشارکت انتخاباتی اقوام ایران، بررسی موردی؛ انتخابات ریاست‌جمهوری. فصلنامه مطالعات ملی، ۷(۲۸)، ۸۳-۱۰۸.

منوچهری، عباس و همکاران (۱۳۹۳). رهیافت و روش در علوم سیاسی. تهران: سمت. نیومن، دیوید (۱۳۹۶). جغرافیای رأی: تحلیل فضایی رفتار رأی‌دهی در انتخابات. ترجمه مهدی زنگنه. انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

هانتینگتون، ساموئل؛ واینر، مایرون (۱۳۷۹). درک توسعه سیاسی. ترجمه پژوهشگاه مطالعات راهبردی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

هدایتی‌زاده، نجف (۱۳۷۸). مشارکت سیاسی در ایران معاصر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، مؤسسه آموزش عالی باقرالعلوم (ع).

وبسایت مرکز آمار ایران. سالنامه آماری. در دسترس در:

<https://www.amar.org.ir/salnameh-amari>

وبگاه سازمان ملل متحد (۲۰۰۶). متن قطعنامه ۱۶۹۶ در خصوص فعالیت‌های هسته‌ای ایران. در دسترس در:

<https://press.un.org/en/۲۰۰۶/sc۸۷۹۲.doc.htm>

وبسایت مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. متن قانون موافقتنامه همکاری‌های امنیتی بین ایران و پاکستان. در دسترس در:

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/886141>

Abrahamian, E. (1989). *Radical Islam: The Iranian Mojahedin (Society and Culture in the Modern Middle East)*. London: I. B. Tauris.

Chaliand, G. (1993). *A People without a Country: The Kurds and Kurdistan*. Translated by Michael Pallis. New York: Olive Branch Press.

Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Brothers.

De Jong, T. M, & Van der Voordt, D. J. M. (2002). *Ways to Study and Research Urban, Architectural and Technical Design*. Edited by W. Dijkhuis. Delft: DUP Science.

Elkins, D. J., & Soltau, J. K. (2011). Inequality and Political Participation. *Journal of Political Studies*, 17(2), 80-92.

Hague, R., Harrop, M., & McCormick, J. (2019). *Comparative Government and Politics: An Introduction*. London: Macmillan Press Ltd.

Lambert, V. A, & Lambert, C. E. (2012, October-December). Qualitative Descriptive Research: An Acceptable Design. *The Pacific Rim International Journal of Nursing Research*, 16(4), 255-256.

Lipset, S. M. (1960). *Political Man: The Social Bases of Politics*. New York: Doubleday.

Long, S. L. (1981). *The Handbook of Political Behavior: Vo.4, Political Participation*. New York: Plenum Press.

Politico (2019). President Bush Cites 'Axis of Evil,' Jan. 29, 2002. Retrieved January 29, 2019, available at: <https://www.politico.com/story/2019/01/29/bush-axis-of-evil-2002-1127725>.

Saleh, A. (2013) *Ethnic Identity and the State in Iran*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Verba, S., Schlozman, K.L, & Brady, H. E. (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Tajfel, H., Turner, J. C (1986). The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In Worchel, Stephen and Austin, William G. (Eds.), *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall, 7-24.

Dalton, R. J. (2013) *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies* (6th ed.). Washington, D.C.: CQ Press.